

Az elítéltek képe a férfi és a női szerepekről

A női szerepek társadalmi megítélése nem egyértelmű. Nincs végiggondolt, új modell, illetve hiányoznak a megvalósítás feltételei. Ennek következtében a szocializáció folyamata sem zökkenőmentes: nem vagy csak keserű tapasztalatok árán tudnak a fiatalok szerepeik megvalósítására felkészülni. Mindezek káros hatása a családra, a társadalomra ismert, hisz széles körű szakirodalom jelent meg e tárgyban.

A fent említett problémával az egyéni és csoportos foglalkozások során is találkozottam. A női szerepek bizonytalan megítélése az elítélt nők számára is megnehezíti a reális távlatok, a beilleszkedési készség kialakítását, és majd a szabaddulás után a tényleges beilleszkedést. Ezért gondoltam azt, hogy e témát is érdemes lenne beépíteni a reszocializációs programokba. Ehhez azonban meg kell ismerni az elítélt nők szerepfelfogását. A szakirodalomban erre vonatkozó adatokat ugyan nem találtam, de felhasználtam felmérésemhez H. Sas Judit kutatási eredményeit. (Aki ezt a vizsgálatot nyolcszáznegy 12—24 év közötti középiskolás, ipari tanuló, főiskolai és egyetemi hallgató körében végezte el.)

Mivel nevelőmunkám során női elítéltekkel foglalkozom, ezért elsősorban a női szerepek érdekelték. Természetesen szükségesnek tartottam a komplementer férfiszerep megismerését is, valamint annak feltárását, hogyan vélekedik egymás szerepeiről a két nem. Ezért végeztem felmérést a férfi fogvatartottak körében is.

A vizsgálat módszere

A Szalai Sándor professzor elképzelése nyomán létrehozott és Amerikában kipróbált projektív tesztet H. Sas Judit alakította át. Ezt a tesztet használtam én is. A vizsgálati személyeknek le kell írniuk, hogyan képzelik el egy napjukat tíz év múlva. A feldolgozás a tartalomelemzés módszerével készült.

A vizsgálatba 60 elítéltet vontam be: harminc 18 és 24 év közötti férfit és harminc nőt. Felvettem a szociológiai adataikat is. Noha a minta nem reprezentatív, megpróbálom néhány adattal jellemezni. A nők iskolai végzettsége a mintában magasabb, mint a férfiaké. 63,3%-uk befejezte az általános 8. osztályát, 13,3%-uk érettségizett. A férfiak 63,3%-a lemorzsolódott az általános iskola 7. osztályában, csak 27,0%-a fejezte azt be. (Az elítéltek körében — ha az egész populációt tekintjük — a nők iskolai végzettsége lényegesen alacsonyabb, így itt a kiválasztás torzítja az eredményt.)

A szakképzettség szempontjából csaknem megegyezik a két nem. 83,3%-nak, illetve 86,7%-nak nincs szakképzettsége. A férfiak 72,3%-a segédmunkás, 6,7%-a szakmunkás. A nőknél nagyobb a szóródás: 10,0% segédmunkás, 43,3% betanított munkás, 30,0% szakmunkás, 13,3% háztartásbeli.

A férfiak 40,0%-a nőtlen, a nők 33,3%-a hajadon. A házások aránya 33,3, illetve 30,0%, elvált a férfiak 3,3%, a nők 23,3%-a. A férfiak 23,3%-a nőtlen, de élettársi kapcsolatban él, az elvált nők 10,0%-a szintén együtt él valakivel. Amíg a férfiak közül 30,3% büntetlen előéletű, addig a nők közül 46,6%.

A felmérés eredményei

Terjedelmi okokból nem ismertetem részletesen felmérésem eredményeit, sem azok összevetését H. Sas Judit vizsgálataival. Csupán néhány gondolatot emelek ki témakörönként.

Státustervek, mobilitási vágyak.

Az elítéltek háztársuk társadalmi státusát nem tervezik meg. Egy részüknél ez gyakorlatilag adott. A nők 96,7%-a úgy gondolja, hogy kereső foglalkozást fog folytatni. 6,7% nem egész biztos ebben: még latolgatja, ne maradjon-e háztartásbéli. 3,3% nem ír semmit a munkáról. A következő foglalkozások merülnek fel konkrétan: műszaki fordító, számítógép-programozó, virágkertész, üzemadminisztrátor. Sokan csak általánosságban írják, hogy munkát fognak vállalni, hogy mit, arról nincs elképzelésük. Hivatástudatra utaló megjegyzéseket sehol sem olvastunk. A nők 27%-a említi, hogy a férje dolgozni fog, 6,7%-a meg egyedül kíván élni.

A férfiak 80,0%-a jelzi munkavállalási szándékát. Közülük többen le is írják, hogy mik szeretnének lenni: esztergályos, húseladó, vendéglátós, bányász, zenesz, hegesztő, állattartó, növénybegyűjtő. Úgy tűnik, fontosnak tartják leendő munkájukat. Meglepő, hogy csak egy elítélt képzeletű feleségét dolgozó nőnek, egy másik pedig háztartásbelinek. A többiek egyáltalán nem gondolnak leendő társuk életmódjára.

A nők fantáziájában a központi helyet a család, s a vele kapcsolatos mindennapos teendők foglalják el. A férfiak bár elég nagy arányban, de kisebb intenzitással tervezik a családi életet. Egy férfi szerint a feleség és a gyerek csak nyűg, ezért nem is óhajt családot alapítani. A mintában szereplő elítéltek többségének van házasság vagy élettársa, illetve gyermeke.

A boldog család képe

Mindegyik vizsgálati személy említést tesz a családról, egy férfi úgy, hogy elutasítja. A fogvatartottak világképébe tehát beépült a család. A nők aprólékosabban, pontosabban írnak a családdal kapcsolatos elképzeléseikről. Van, aki még hajadon, van aki már elvált, ám mindnyájan társra vágnak. Különösen a gyermek utáni vágy erős. Egy elítélt nő bizik zilált élettársi kapcsolata rendezésében. Egy nő, akitől a férje elvált — és neveli közös gyermeküket —, magányra akar berendezkedni. A nők általában úgy érzik, ők a családi tűzhely melegének megteremtői, az életkeretek megalkotói, a családdal kapcsolatos, mindennapi teendők elvégzői.

A férfiak túl sok szót nem vesztegetnek a családra. Ők gondoskodnak a család kényelméről, biztonságáról, ők „mindent megadnak családjuknak”, hogy gyermekeik büszkének lehessenek rájuk. Az egyik fogvatartott rendezni szeretné élettársával a kapcsolatát. A másik egy megértő lányt keres, aki „vigyáz rá”. Olyan apák képe jelenik meg előttünk a dolgozatokban, akik óvodába, iskolába viszik gyerekeiket, akik játszanak, tanulnak velük, akiknek a gyerek beszámol az iskolában történekről.

Az elképzelt házasság tartalma

A férfiak közül a házasság tartalmaként egy a szolidaritást, huszonkettő az utódok létrehozását, a gyermekek felnevelését jelöli meg. A társra, barátira találást csupán egy fő véli legfontosabbnak. Egy elítélt elutasítja a házasságot mint életformát, egy fogvatartott sajnálja, hogy élettársi kapcsolata bizonytalan, hatan pedig semmit sem írnak a házasságukról.

A nők 13,3%-a a szolidaritást, 43,3% a gyermeknevelést, azt, hogy jó anya legyen tartja a házasság értelmének. Csupán 6,7% említi a házasság értelmének a társra, barátira találást. Ez természetesen impliciten rejlik a dolgozatokban, az elítéltek konkrétan nem fejtik ki.

Családi teendők és azok megosztásának terve, tervei

A cikk előző részében említettem, hogy a nők túlnyomó része dolgozni kíván, és nem akar csupán a háztartásban tevékenykedni. A szolgáltatások (közétkeztetés, óvoda, napközi) igénybevételét alig tervezik. Például a patyolatról senki sem ír. Annál többen szólnak a közös étkezésekről — főként a reggelikről és a vacsorákról. A nők 30 esetben, a férfiak 14 esetben hozzák fel valamelyiket. (Ez a mintában 100%-ot, illetve 46,6%-ot jelent.)

Érdekesek és jellemzőek a házimunkáról írott sorok. A 18 fajta házimunkából 14-félét vállalnak a feleségek. 2 fajtát bíznak a férjükre és 5 fajta elvégzését tervezik közösen. A főzést, a vásárlást, a takarítást, a családi étkezések előkészítését gyakorlatilag egyedül végzik a nők. Minimális mértékben vonják be a férjüket a vásárlásba, a főzésbe, a mosogatásba, a mosásba, a takarításba és a kávéfőzésbe.

A pénz beosztásáról ketten nyilatkoztak (1 nő és 1 férfi) mint asszonyi feladatról. A nők a vízfordást, a kerti munkát, a háziállatok gondozását is maguk végzik a tesztben. Ugyanakkor nem említik a férj esetleges különmunkáját, ami indokolná ezt az aránytalanságot.

A férfiválasztók szegényebbek. Feleségük számára 6-féle háztartási munkát terveznek. A főzést a minta 16,7%-a egyértelműen a feleség feladatai közé utalja. A férfiak 13,3%-a kíván családi étkezések előkészítésébe, a háziállatok gondozásába, az esti-reggeli ágyazásba, a kerti munkák végzésébe bekapcsolódni. A klasszikus férfimunkának tartott javítást, pl. a defektszerelést egyetlen férfi említi.

Sok általános megfogalmazást találunk: „a ház körül végzek valamit” (13,3%), „segítek a feleségemnek” (13,3%), „gondoskodom a család kényelméről” (16,7%). Egyetlen férfi sem említi, hogy kereső foglalkozása mellett különmunkát vállalna, ami indokolná az otthoni munkák elhárítását. Igaz, arról sem tesznek említést, hogy a feleségük házon kívül dolgozna. Lehet, hogy kimondatlanul is háztartásbelinek képzelik társukat.

A gyermeknevelés a köznapi tapasztalatok szerint alakul. A gondozási feladatokat zömmel az anyák végzik, az etetést, fürdetést kizárólag ők, az öltöztetést, az óvodába, iskolába kísérés, a lefektetés feladatát néhányan megosztják férjükkel. A gyermeknevelésbe inkább bevonják a férjet, mint a háztartás vezetésébe. Bár a teendők többségét ez esetben is a nők látják el. A játék, a közös tanulás, a lecke ellenőrzése, a gyerekkel való beszélgetés olyan feladatok, melyekből az apák is kiveszik a részüket.

A férfiak szűkszavúbban írnak a gyermeknevelés témájáról. A gondozási munkák közül a fürdetést, a mosdatást, öltöztetést kizárólag női feladatnak tartják. Az óvodába, iskolába kísérésbe és a lefektetési ceremóniába viszont be kívánának kapcsolódni. Két férfi elítélt tartja a gyermeknevelést saját feladatának, a vele való játékot ugyanúgy, mint a színházlátogatást.

A nők aprólékosabban tervezik meg napjukat, így a szabadidejüket is. Összesen 13-féle kikapcsolódási formáról tesznek említést. A férfiak számára 3-féle programot terveznek, közösen ötfélét, a családdal együtt pedig négyfélét. A férfiak 12 féle szabadidős programról szólnak. A feleségük számára nem terveznek önálló szabadidős tevékenységet, a maguk számára viszont hétfélét, közös eltöltésre pedig kilencfélét. A családjukkal hat fajta tevékenységet kívánnak megosztani.

A felhasználás lehetőségei

A felmérés adatai összecsengenek H. Sas Judit eredményeivel. A hagyományos munkák a családon belül maradnak, a szolgáltatásokat alig ismerik. A történelmileg rögződött szereptudatot és szerepvállalást tovább örökítik. Új női szerepeket nem említenek (noha a gyakorlat a középkorú nőknél már ismeri), bár ez az elítéltek társadalmi hovatartozásából és a szerepek szociális meghatározottságából könnyen levezethető.

Van egy körülmény, ami a gyakorlatban meglévő új elemeket eltakarja. A bezártság, a családdal szemben érzett büntudat nagymértékben fokozza a család utáni vágyat, az elítélt nők szinte csak arra készülnek, hogy szabadulásuk után kárpótolják családjukat, főként kisgyermeküket, s minden egyéb ambíciójukat háttérbe szorítják. Ez nagyon káros, tekintettel arra, hogy a szabadulás utáni kezdeti idők hamar elmúlnak, a korábbi problémák viszont megmaradnak. Tehát nagyon fontos a szabadulás reális előkészítése, a konfliktusok feldolgozásának megtanítása.

Felmérésem — szűk körű lévén — alapos kép alkotására nem alkalmas. Viszont hipotézis kidolgozására, további vizsgálódások kiindulópontjaként használható. Célszerű lenne nagyszámú reprezentatív mintán elvégezni ezt a felmérést, hogy az eredmények korrektek legyenek, hogy árnyaltabb következtetéseket lehessen belőlük levonni.

Az elítélt nőket fel kell készíteni az önálló életvezetésre. A hagyományos női szerepfelfogás nem minden esetben segíti ezt elő. Fontos lenne, hogy tudatosuljon bennük a munkavégzés jelentősége. A női életút különböző szakaszaiban más és más szerep kerülhet elő-, illetve háttérbe. Erre, és az ebből eredő konfliktusokra is gondolni kellene, amikor a csoportos és egyéni foglalkozásokat készítjük elő. Felmérésem segít abban, hogy a tematikus foglalkozások programját jól állítsam össze, s azt más módszerekkel — például szerepjátékokkal — együtt alkalmazzam.

Véghné dr. Müller Anikó

Felhasznált irodalom

Antal László: A tartalomelemzés alapjai. Magvető, Budapest 1976.

B. Gáspár Judit—F. Várkonyi Zsuzsa: Két második nem. Valóság 1985/7.

Család és házasság a mai magyar társadalomban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1971.

Cseh-Szombathy László: Családszociológiai problémák és módszerek. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1979.

Cseh-Szombathy László: A háztartási konfliktusok szociológiája. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1985.

Ferge Zsuzsa: Társadalmi újratermelés és társadalompolitika. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1982.

H. Sas Judit: Nőies nők és férfias férfiak. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.

Katonáné Soltész Márta: Házasság, család, válás és jog. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1982.

Lux Elvira: Női szerepek a szexuálpszichológus szemével. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1982.

A női nem. (Szerkesztette: Evelyne Sullerot) Gondolat Kiadó, Budapest 1983.

Szalai Sándor: Tanulmányok az életmódról. Gondolat Kiadó, Budapest 1980.